

„IGYEKSZEM MINDENT KIADNI, AMI CSAK ELŐKERÜL”

Interjú R. S. O. Tomlin professzorral

CZETI ISTVÁN – SERES DÁNIEL

K: *Mikor és hogyan került kapcsolatba az ókori világgal?*

V: Nos, brit diákként egy régimódi iskolába jártam, ahol görögöt és latint is tanítottak, aztán Oxfordba mentem egyetemre. Itt először görög és latin nyelvet, illetve irodalmat hallgattam, majd görög és római történelmet, valamint ókori és modern filozófiát. A hallgatók általában történelemre vagy filozófiára specializálódtak. Nem igazán szerettem a filozófiát, így a történelmet választottam. A tutorom az a Peter Brunt¹ volt, aki később Symeot váltotta, mint Camden professzor. Noha a legjobb dolgozatomat görög történelemből írtam, amikor végeztem, mégis úgy döntöttem, hogy római történelmmel fogok foglalkozni, de lehetőleg olyan témákkal, amelyeknek régészeti vonatkozása is van.

K: *Mi készítette arra, hogy a klasszikus ókor kutatója legyen?*

V: Ez jóval bonyolultabb, mondhatni, a véletlen műve volt. Ha valaki jó eredményre végzett klasszika-filológián Oxfordban – és ez, amiről most beszélünk, jóval a születésük előtt történt –, úgy gondoltam, nem sokat tehetett a megélhetésért a brit közszolgálat nélkül, ami viszont nem vonzott. Egy egyetemi kollégám, aki ma is a barátom, a közszolgálat mellett döntött. Ő most Sir Roger. Egy csodálatos házban élt szinte az Alsóház szomszédságában (House of Commons) Londonban, és lovagi ranggal vonult nyugdíjba. De én a közszolgálat ellen döntöttem. Folytattam a római történelem tanulmányozását, és élveztem. Amerikában kaptam munkát – a régi filozófia tutorom segítségével –, majd néhány évvel később visszatértem Angliába, ahol több egyetemen tanítottam római történelmet, majd megtaláltam álmaim állását, késő római történelmet tanítottam Oxfordban. De eközben, tiszta véletlen folytán – azáltal hogy Richard Wright helyébe léptem a Durhami Egyetemen, aki a *Roman Inscriptions of Britain* szerkesztője volt –, elkezdtem

¹ Tagja és tutora az Oriel Collegének 1951 és 1996 között. 1970-től 1982-ig töltötte be az ókori történelem Camden professzúráját. Bővebben lásd MURRAY, Oswyn: „Peter Brunt. A classicist who transformed our understanding of the Roman Republic.” *The Guardian*, 2005. <https://www.theguardian.com/news/2005/nov/28/guardian-obituaries.highereducation> (Letöltés: 2017. április 8.)

feliratokkal foglalkozni. És ismét a véletlen jóvoltából – nem sokkal az után, hogy belekezdtem –, Barry Cunliffe² több római írótablát talált Bath-ban, és valakinek el kellett olvasnia ezeket a táblákat, aztán úgy alakult, hogy én leszek az a valaki, és ezért vagyok most itt, Budapesten.

K: *Most jár először Magyarországon, vagy már korábban is volt itt?*

V: Először az 1960-as évek végén jártam Magyarországon, talán 1967-ben, amikor nekikezdtem az oxfordi doktori dolgozatomnak I. Valentinianus császárról. Magyarországra látogattam, hogy felkeressem azokat a helyeket, amelyek kapcsolódnak Valentinianushoz, és az olyan magyar kollégák, mint Soproni Sándor³ nagyon kedvesek és segítőkészek voltak. Még három hatszögletű aquincumi padlóéglát is kaptam, amiket a mai napig nagy becsben őrzök otthon. De szerencsétlenségemre úgy döntöttem, hogy ellátogatok Hideglelős-kereszthez, és amikor ott voltam, letartóztattak, amiért hivatalos iratok nélkül tartózkodtam a határon. Autó nem volt, vagy lerobbant, így gyalog kellett visszamennem Esztergomba néhány katonai kíséretében, akik igazán barátságosak voltak – menet közben betörték egy gyümölcsösbe, ahol megpihentünk, és ettünk pár szem almát. Végül visszaértünk Esztergomba, ahol egy fordító segítségével kihallgattak. Meggyőztem őket, hogy csak egy diák vagyok, aki nem vitte magával az útlevelét, és nem egy imperialista kém. Majd egy orosz dzsipen visszavittek Budapestre. Meghosszabbították egy nappal a vízumom, így elértem egy éjszakai vonatot Romániába, a vonatomban pedig másnap reggel futott be Kolozsvárra, úgy, hogy semmi román pénz sem volt nálam, ellenben színes ruhákba öltözött cigányok vetek körül. Szerencsére, Constantin Daicovicuhoz mentem,⁴ akinek korábban már bemutatottak. Visszagondolva, ez egy olyan emlék, amire szívesen emlékszem vissza, de akkor nagyon is aggódtam, hiszen akkoriban volt néhány kémbojtár, és attól félttem, hogy egy kémcserehez akarnak felhasználni.

K: *Térjünk vissza Oxfordhoz! A professzorai közül ki volt a legnagyobb hatással tudományos karrierjére?*

V: Fantasztikus témavezetőm volt, Peter Brown,⁵ de talán mégis Ronald Syme

² Jelenleg az európai régészet professzor emeritusa Oxfordban.

³ Régész, a szentendrei Ferenczy Múzeum első igazgatója.

⁴ Daicovicu régész, 1957 és 1968 között a Babeş-Bolyai Egyetem rektora volt, valamint tagja a Román Tudományos Akadémiának.

⁵ A késő antikvitás egyik legismertebb kutatója. 1975-ig az All Souls College (Oxford) tagja, jelenleg a Princetoni Egyetem professzor emeritusa. Magyarul megjelent munkái: *A szent-kultusz*, Budapest, Atlantisz, 1993; *Az európai kereszténység kialakulása*, Budapest, Atlantisz, 1999; *Szent Ágoston élete*, Budapest, Osiris, 2003.

volt rám nagyobb hatással.⁶ Ő javasolta a disszertációm témáját – I. Valentinianus (364–375) –, mivel a források többsége inkább latin, mint görög nyelvű volt, név szerint a kitűnő történetíró, Ammianus Marcellinus, és így még régészetet is tanulhattam. Részt vettem egy nyári kurzuson a Durhami Egyetemen, ahol Eric Birleyvel dolgoztam, aki régészeti és epigraphiai tanulmányokra inspirált. Az alkalmazott epigraphia szakértője volt: arra használta a feliratokat, hogy feltérképezze a római hadművészetet. Kiváló ismerője volt a hadművészetnek, de nem úgy, ahogy én ismertem azt. A II. világháború alatt azért tanulmányozta az elfogott Enigma-üzeneteket, hogy a német harcászati hazai szakértőjévé váljon. Érdeklődésemet a római hadászat felé terelte, és visszatekintve, már látom, döntő hatással volt rám.

K: *Látogatta Eduard Fraenkel előadásait?*⁸

V: Egy kurzusán vettem részt. Amikor az alapképzést végeztem, ő egy rémisztő figura volt. Kellemetlen kérdésekkel szerette riogatni a nőket az óráin, mint például mi az az *ithyphallikus* („merevedő hímtagú”) metrum. Igazán kiváló ember volt, ez igaz, de úgy gondoltam, elég erőszakos is, így nem jártam hozzá több órára. Elnézést, nem ez a legjobb válasz erre a kérdésre.

K: *Azt mindannyian jól tudjuk, hogy Martin West⁹ kiváló kutatója volt a görög kultúrának.*

V: Valóban.

⁶ 1949 és 1970 között Syme töltötte be az ókori történelem Camden professzúráját. Legismertebb munkája: *The Roman Revolution*, Oxford, Oxford University Press, 1939. Bővebben lásd BOWERSOCK, G. W.: „Ronald Syme (March 11, 1903 – September 4, 1989)”. *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 135, No. 1, 1991, 118–122.

⁷ Római hadtörténeti kutatásai mellett a vindolandai ásatásait kell kiemelni. Bővebben lásd BREEZE, David J.: „Eric Birley (1906–1995): Vice-President 1951–1995.” *Britannia*, Vol. 27, 1996. xi–xiv.

⁸ 1934-ben Fraenkel Britanniába emigrált, majd professzori állást kapott a Corpus Christi Collegeban (Oxford), amelyet 1951-ig töltött be. Legismertebb munkái: *Plautinisches im Plautus*, Berlin, Weidmannsche Buchhandlung, 1922 = *Plautine Elements in Plautus*, translated by Tomas Drevikovsky and Frances Muecke, Oxford: Oxford University Press, 2007; *Aeschylus: Agamemnon*, Oxford, Clarendon Press, 1950; *Horace*, Oxford, Clarendon Press, 1957. Bővebben lásd LLOYD-JONES, Hugh: „Eduard Fraenkel.” *Gnomon*, 43. Bd., H. 6, 1971, 634–640.

⁹ West számos szövegkiadást készített a Teubner Kiadó megbízásából, mint pl.: Homérosz *Iliásza és Odüsszeiája*, Aiszkhülosz tragédiái. Munkásságának tökéletes összegzését nyújtja a 2000-ben elnyert Balzan-díjának indokolása: „Mesteri szövegkiadásaiért, görög költészeti kutatásaiért, Homérosztól az attikai tragédiáig, valamint Hellász és az ókori Kelet közötti állítólagos és még mindig hevesen vitatott kapcsolatok területén végzett alapkutatásaiért.”

K: *A későbbi feleségével Fraenkel egyik szemináriumán találkozott.*¹⁰

V: Oh, ezt nem is tudtam.

K: *Találkozott velük valamikor?*

V: Épp hogy csak. Azt mondják, hogy West olyan ember volt, aki hat nyelven tudott hallgatni, és nem nyugozott le igazán. És Stephaniet is ismertem. Mi mindannyian közösen vettünk részt egy régészeti utazáson Iránban, egy olyan országban, ami közel áll hozzám. Így találkoztam Martinnal és Stephanieval. Stephanie nemrég megkért, hogy támogassak egy indítványt annak érdekében, hogy Joyce Reynolds¹¹ megkapja a Becsület érdemérmét. Ő is segített nekem, amikor doktorandusz voltam, akkor epigraphiáról beszélgettünk.

K: *Ha jól tudjuk, Ön és a híres magyar kutató, Vermes Géza¹² kollégák voltak Oxfordban.*

V: Igen, az egyetemi kollégiumom tagja volt. Ez egy új kollégium volt már végzett hallgatóknak – Wolfson Collegenak hívják –, és csak néhány igazán kiváló kutatót választottak rendkívüli tagjává. Közéjük tartozott Vermes Géza és Ronald Syme is. Gyakran ebédeltem velük, ilyenkor általában oxfordi pletykákról és római történelemről beszélgettünk, de a holt-tengeri tekerccsekről is szó esett. Korábban, amikor Amerikában éltem, elmentem Yigael Yadin¹³ Maszadáról és a holt-tengeri tekerccsekről szóló előadásaira, amiket nagyon érdekesnek találtam. Vermes kiváló férfi volt, megtisztelőnek tartom, hogy beszélhettem vele.

¹⁰ The Times Obituary: „Professor Martin West – Classical scholar who published seminal texts on epic poetry and explored the relationship between Greece and the East.” *The Times*, 2015.07.24., 53.

¹¹ Nyugalmozott kutató Oxfordban.

¹² Vermes kutatásainak középpontjában a zsidó és keresztény vallás állt. Legismertebb munkája a Holt-tengeri tekerccsek fordítása. Magyarul megjelent művei: *A zsidó Jézus: ahogy egy történész az evangéliumokat olvassa*, ford. Hajnal Pirooska, Budapest, Osiris, 1995; *Jézus és a judaizmus világa*, ford. Hajnal Pirooska, Budapest, Osiris, 1997; *A zsidó Jézus vallása*, ford. Hajnal Pirooska, Budapest, Osiris, 1999; *Jézus változó arcai*, ford. Sárközi Mátyás, Budapest, Budapest, Osiris, 2001; *A passió*, ford. Nagy Mónika Zsuzsanna, Budapest, Osiris, 2005; *A qumráni közösség és a holt-tengeri tekerccsek története*, ford. Hajnal Pirooska, Budapest, Osiris, 2005; *Jézus hiteles evangéliuma*, ford. Nagy Mónika Zsuzsanna, Budapest, Osiris, 2005; *A kereszténység kezdetei: Názárettől Nikaiáig, Kr. u. 30–325*, ford. Nagy Mónika Zsuzsanna, Budapest, Libri, 2013.

¹³ Yigael Yadin Hácórbán, a holt-tengeri barlangokban és Maszadában vezetett régészeti feltárásokat.

K: 1988-ban *Tabellae Sulis*¹⁴ címen kiadta az akkor, Bath-ban frissen feltárt átoktáblákat (*defixiones*). Hogyan kerültek tudományos érdeklődési körébe az átoktáblák?

V: Minden évben kiadtam az újonnan felfedezett britanniai feliratokat, legyen az monumentális, vagy kurzív, kézzel írott.¹⁵ A római kurzív írást Durhamban tanulmányoztam egy kiváló kutatóval, David Thomasszal,¹⁶ aki a papirologia professzora volt ott, és Alan Bowmannal¹⁷ közösen kiadta a Vindolanda táblákat. Ez indított el ezen az úton, és aztán megtalálták a bath-i táblákat. Az elődöm, Richard Wright nem szerette a római kurzív írást, és a kollégám, Mark Hassall¹⁸ sem, aki a római kori britanniai feliratos anyagon dolgozott velem. De én ezt olyannak találtam, mint a kódfejtést, és élveztem. Barry Cunliffe, aki feltárta a bath-i hőforrást és Minerva Sulis szentélyét, megkért, hogy adjam ki ezeket az átoktáblákat. Úgyhogy így dolgoztam a táblákon, kiolvastam, átrajzoltam ezeket, és ennek eredményeként egyre jobban érdekelt a kurzív latin paleographia, valamint az átoktáblák tartalma is. A mi, britanniai átoktábláink jóval kevésbé ádázak, mint az Önök aquincumi táblái.

K: *Hallottunk egy pletykát, amely szerint nemcsak szakértője az átoktábláknak, de legalább egy alkalommal élt is ezzel a mágikus praktikával.*

V: Attól tartok, ez igaz. Egyszer megkért egy dél-walesi tanárnő, hogy írjak egy némító átkot az egyik rosszindulatú, pletykás és furkálódó kollégája ellen. Ezért írtam egy nagyon alaposan kidolgozott pseudo-keresztény átkot, hogy elhallgattassa, és ezt oda is adtam a tanárnőnek. Közben eltüntettem a munkám nyomait, nehogy visszavezessenek hozzám. Meghagytam a tanárnőnek, hogy Swansea-től távol dobja a tengerbe a táblát, amit meg is tett. Később az jutott vissza hozzám, hogy működött! Mindenesetre nem tudom, tényleg működött-e.

K: *Mondhatjuk, hogy magától tanulta meg olvasni a kurzív latin írást?*

V: Nagyrészt. Volt egy-két igen hasznos egyeztetésünk David Thomasszal, és később dolgoztam is vele, valamint Alan Bowmannal a Vindolanda táblákon.¹⁹ De a nagyját

¹⁴ TOMLIN R. S. O.: *Tabellae Sulis: Roman Inscribed Tablets of Tin and Lead from the Sacred Spring at Bath*, Oxford, Oxford Univ. Committee for Archaeology, 1988.

¹⁵ Ezeket a feliratokat a *Britannia* folyóirat hasábjain adja közre.

¹⁶ A Durhami Egyetem professzor emeritusa.

¹⁷ Az ókori történelem Camden professzora, a Centre for the Study of Ancient Documents igazgatója, valamint társvezetője a The Oxford Roman Economy Project-nek (OxREP).

¹⁸ A University College London Régészeti Intézetének emeritus kutatója.

¹⁹ BOWMAN, Alan K. – THOMAS, J. David: *Vindolanda: The Latin Writing Tablets*, London, Society for the Promotion of Roman Studies, 1983; BOWMAN, Alan K. – THOMAS, J. David: *The Vindolanda Writing-tablets (Tabulae Vindolandeses II)*, London, British Museum Press, 1994; BOWMAN, Alan K. – THOMAS, J. David: *The Vindolanda Writing-tablets (Tabulae Vindolandeses III)*, London, British Museum Press, 2003. Most dolgoznak a Vindolanda táblák negyedik fasciculusán vö. BOWMAN, Alan K. – THOMAS, J. David – TOMLIN, R. S.

– azt hiszem – magamtól tanultam. Szeretek rajzolni, és ahogy átrajzolom a római betűket, ráérzek a kézírásra. Mondhatom, hogy nagyrészt magamtól tanultam, de azt szeretném kiemelni, hogy ez egy rendkívül nehezen tanítható diszciplína. Ezt mindenkinek magának kell megtanulnia a munka során.

K: Ön szerint melyek a legfontosabb dialektális jellemzői a brit átoktáblák latinságának? A kelta nyelv és vallás hatása megfigyelhető-e ezen az anyagon?

V: Nos, még mindig keressük, mik is a jellegzetességei a britanniai latinságnak. Ennek nem én vagyok a legnagyobb szakértője, hanem Jim Adams,²⁰ akiről talán Önök is hallhattak, ő foglalkozik a britanniai latinsággal. A latin nyelv ezen sajátosságai általánosan jellemzik a vulgáris latin nyelvhasználatot, például az *ae e*-vé változik, vagy a *sanguinem* alak *sanguenné* válik. Britannia lakossága valószínűleg második nyelvként használta a latint – azaz az úgynevezett vulgáris latint –, amelyet a római katonák beszéltek. Hogy ez mennyire számít jellegzetesen britanniaiaknak, azt nehéz lenne megmondani. Van egy olyan üdvözlő formula egy-két római kori britanniai levében, amelyről Adams azt gondolja, hogy talán britanniai sajátosság.²¹ Azóta én is felfedeztem egy újabb előfordulását²² a formulának, egy olyan általam kiadott levélben, amely a londoni Bloomberg ásatási területről került elő. Ez a levél a Kr. u. 1. századra datálható, és a formula valószínűsítően átvétel. Néhány formula, amelyek megtalálhatók az átoktáblákon, mint a *si servus, si liber* (akár szolga, akár szabad), máshol is előfordulnak, de más formulák jellegzetesen britanniaiak lehetnek. De azt nehéz lenne megmondani, hogy ez az állítás mennyire állja meg a helyét.

K: Általános jelenségnek mondható a szinkretizmus a mágiában és azon túl? Mik a britanniai anyag legfőbb jellegzetességei?

O.: „The Vindolanda Writing-Tablets (Tabulae Vindolandenses IV, Part 1).” *Britannia*, 41, 2010, 187–224; BOWMAN, Alan K. – THOMAS, J. David – TOMLIN, R. S. O.: „The Vindolanda Writing-Tablets (Tabulae Vindolandenses IV, Part 2).” *Britannia*, 42, 2011, 113–144.

²⁰ 2010 óta emeritus tagja az All Souls Collegenak (Oxford). Fő kutatási területe a latin nyelvészet. Ismertebb munkái: *Bilingualism and the Latin Language*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003; *The Regional Diversification of Latin 200 BC–AD 600*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007; *Social Variation and the Latin Language*, Cambridge, Cambridge University Press, 2013.

²¹ A formula így hangzik: „*scias me recte esse quod te invicem facere cupio*” (Tudatom veled, hogy jól vagyok, és ezt rólad is remélem.) a részletes magyarázatokat lásd ADAMS, James N.: *An Unusual Epistolary Formula and the Text at RIB II.4.2443.7. Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Bd. 140, 2002, 262.

²² A formula csak egy kis töredéke – „*recte esse*” – olvasható vö. WT29, 3. a részletes kommentárt lásd TOMLIN, R. S. O.: *Roman London's First Voices. Writing Tablets from the Bloomberg Excavations, 2010–14*, London, Museum of London Archaeology, 2016,

V: A kérdés elgondolkodtató... Szinkretizmus? Véleményem szerint a britanniai anyagot tágabb kontextusba lehet helyezni, mivel számos formulája Britannián kívül is fölbukkan, például néhány hispaniai szövegben vagy a mainzi átoktáblákon. Egyes gondolatok bizonyosan kívülről érkeztek. Úgy gondolom, hogy a legcélravezetőbb az lehet, ha vetünk egy pillantást a kelta szubsztrátumra. Az emberek olyan isteneknek írnak, akik Britanniában őshonosak, és azonosítják őket a római istenekkel. Uley-ben és Bath-ban az igazán jelentős istenségek már a rómaiak érkezése előtt is ott voltak, és a rómaiak azonosították őket a számukra jobban ismert istenekkel. Erre gondolok, amikor a kelta szubsztrátumot említem, és ez a nyelvre is igaz. Ma délután meg fogok mutatni Önöknek egy még ki nem adott táblát, amelyen szerepel egy kelta szó.

K: *Pannonia és Britannia sok szempontból hasonlítanak egymásra, mivel mindkettő a Római Birodalom határán található, és mindkettőt sok idegen hatás érte. Ön szerint mik a legfontosabb hasonlóságok a britanniai és a pannoniai átoktáblák között?*

V: Nem tudok pontos választ adni erre a kérdésre, mert ehhez látnom kellene minden pannoniai átoktáblát,²³ és aztán megvizsgálni, hogy mik a hasonlóságok és mik a különbségek, így azt gondolom, hogy nem tudnám megválaszolni ezt a kérdést anélkül, hogy látnám a pannoniai átoktáblák teljes korpuszát. Amit nagy általánosságban el tudok mondani, az az, hogy a mi (ti. britanniai) átoktábláink nem szabályszerű átkokat tartalmaznak, mint az a jellegzetes némító átok, amelyet ma reggel megtekintettem a fantasztikus múzeumukban [Aquincumi Múzeum]. Ez az átoktípus széles körben elterjedt a Római Birodalomban, de Britanniában szerepel benne egy önigazoló formula is: valaki valami rosszat tett velem, így én arra kérem az istent, hogy hozza rendbe a dolgokat. Ez az átoktípus elég ritkán fordul elő Britannián kívül. Bár vannak kiváló, ezüst és arany íráshordozón szereplő mágikus szövegeink Britanniában, a lelőhelyük gyakran nem ismert, mivel általában nem szakemberek, hanem magánemberek találják meg ezeket fémkeresővel a felső földrétegben. Nagyon élvezem, amikor azon dolgozom, hogy kibogozzam a jelentésüket, előfordul például, hogy latin szövegek görög betűvel vannak rögzítve.

K: *Röviddel a Tabellae Sulis publikálása után elkezdett dolgozni a Roman Inscriptions of Britain (RIB I) javított kiadásán.²⁴ Milyen célt tűzött ki maga elé, amikor belefogott az új kiadás elkészítésébe?*

V: Mindenekelőtt átnéztem az első kötetet és egyszerűen összegyűjtöttem azokat a részeket, amelyek javításra vagy kiegészítésre szorultak, és ez lett később a reprint

²³ A pannóniai átoktáblák részletes elemzéséről lásd BARTA Andrea: *Római kori pannoniai átoktáblák és nyelvezetük. Szöveg, nyelv, funkció*. PhD disszertáció, kézirat, ELTE BTK, 2015.

²⁴ COLLINGWOOD, R. G. – WRIGHT, R. P. – TOMLIN, R.S.O. (eds.): *The Roman Inscriptions of Britain I. New edition with addenda and corrigenda*, Stroud, Alan Sutton Publishing, 1995.

kiadáshoz csatolt függelék. Addigra, illetve az első kötet 1965-ös megjelenése óta mintegy harminc évnyi fejlődés következett be. A *RIB* harmadik kötetéhez nagyjából összegyűjtöttem minden feliratot, amelyeket évről-évre kiadtak Britannia területén, és sok lelőhelyet felkerestem, hogy lefényképezzem a feliratokat, valamint további anyagot gyűjtsek. Pontosan 2008. június 27-ére kelteztem az előszót, mivel erre a napra esett volna Richard Wrightnak, a kiváló epigráphusnak századik születésnapja, aki a *Roman Inscriptions of Britain* első kiadását elkészítette.

K: *Nagy volt a váltás a RIB javított kiadása és az újonnan előkerült uley-i átokszövegek között?*

V: A kettő között nincsen közvetlen kapcsolat, mivel a *RIB* általában nem tartalmaz hosszú kurzív szövegeket. A vindolandai táblák gyűjteménye volt az első nagy korpusz, és azok külön-külön lettek kiadva. Ez azért történt, mert Richard Wright nem foglalkozott ilyen típusú anyaggal, és továbbadta a papirologusoknak. Bölcs döntés volt. Alan Bowman és jómagam most dolgozunk a *RIB* negyedik kötetén, amely az írotáblákat tartalmazza majd, de ez még csak készülöben van. Jelenleg épp a uley-i szövegek önálló kiadásán dolgozom.

K: *Jelenleg Ön a Brit Epigraphiai Társaság elnöke, amelyet 1996-ban alapítottak. Van összefüggés az alapítás dátuma és a RIB javított kiadásának megjelenése között, vagy teljesen más oka van?*

V: Ez teljes mértékben véletlen egybeesés, a kettő között nincs közvetlen kapcsolat. A Brit Epigraphiai Társaság kutatási területe sokkal szélesebb. A társaság mindenkit összefog, aki érdeklődik a feliratok iránt, akár görögül vannak azok, akár latinul. A dátum tisztán véletlen egybeesés.

K: *A legutóbbi munkája, amelyet a Bloombergben feltárt írotáblákról készített, világszerte nagy nyilvánosságot kapott.²⁵ Hogyan döntötte el, hogy erre a meglehetősen különleges területre lép?*

V: A bloombergi lelőhelyen a Londoni Régészeti Múzeum (MOLA) végzett feltárásokat, és azzal kerestek meg, hogy sok írotáblát találtak, lenne-e kedvem foglalkozni velük? Természetesen érdekelt a dolog – már korábban is foglalkoztam írotáblákkal, amelyeket London más részeiben találtak. A Walbrook egy folyó, amely átszeli a római kori Londont, majd a Temzébe torkollik, és – habár ma már a föld alatt van – a folyómeder rétegei nagyon mélyek és vizenyősek, így az olyan organikus anyagok is fennmaradnak benne, mint a fából készült írotáblák. Magában a Temzében is találtak ilyen táblákat, és a munkám során magam is kiadtam

²⁵ TOMLIN 2016.

közülük néhányat, így minden bizonnyal ez volt az oka annak, hogy a Londoni Régészeti Múzeum engem keresett meg.

K: *Napjainkban nagy vita zajlik a mágia és a vallás kapcsolatáról, és valamiféle feszültség figyelhető meg közöttük.*

V: Kérem, ne kérje, hogy bármelyiket is definiáljam... Csak vicceltem, folytassa.

K: *Csak arra lennék kíváncsi, hogy van-e erről sajátos elképzelése?*

V: Nem igazán. Elég konvencionális elképzelésem van erről: a vallás nem ugyanaz, mint a mágia, de válhat azzá. A vallást is lehet mágiaként kezelni, éppúgy, ahogyan az iszlámot is el tudja torzítani az iszlám terrorizmus, de távol is lehet (és kell is) ezeket tartani egymástól. Az én átoktábláim valahol a kettő között helyezkednek el. Ezek többnyire levelek egy istenséghez, mondván: az istenség igazságos, én pedig igazságtalanságot szenvedtem el, így arra kérem, hogy büntesse meg a tolvajt. Nem tekintem ezt mágiának, mert szerintem ezek kérések egy istenséghez, és így inkább olyanok, mint az imák. Az egyik tábla az *iteratis precibus* (ismételt könyörgésekkel) formulát használja, így nem is tartom ezeket igazán mágikusnak, de az úgynevezett lamellákat, azokat az arany- vagy ezüstlemezeket, amelyek időről időre felbukkannak, és amelyekbe *charaktereket*²⁶ véstek, azokat nagyon is mágikusnak tartom. Ezek, hogy úgy mondjam, „tudományosak”, azaz abban a meggyőződésben készítették ezeket, hogy ha a készítő valamit a megfelelő formában tesz meg, akkor a megfelelő eredmény bekövetkezik. Mint amikor két folyadékot összekever egy kémcsőben, és a reakció bekövetkezik. Szerintem ez inkább mágia, mint vallás.

K: *Tehát, ha jellemezni akarná a prayers for justice-okat,²⁷ akkor azt mondaná, hogy inkább esnek a vallás, mint a mágia kategóriájába?*

V: Igen, véleményem szerint Henk Versnelnek²⁸ igaza van ebben a kérdésben. Ez a vallás fogalmának kiterjesztése. Olyan, mint az órákulumok más szentélykörzetekben. Ha Bath-ban vagy Uley-ban valaki ír az istennek, akkor a saját neve szerepel alanyesetben, és az istené részes esetben, akárcsak egy levél címzésén.

²⁶ Mágikus szövegekben előforduló jellegzetes szimbólumok.

²⁷ Felirathordozókon szereplő, istenséghez vagy más természetfeletti erőhöz intézett könyörgés, amelyben a könyörgő a vele történt igazságtalanság helyrehozásáért folyamodik, abban a reményben, hogy a megszólított istenség igazságot tesz és megbünteti az elkövetőt.

²⁸ A Leideni Egyetem professzor emeritusa. Fő kutatási területe a görög-római vallástörténet, valamint Róma korai története.

K: *Mit gondol Hendrik Wagenvoort²⁹ elképzeléséről, aki azt állította, hogy minden vallási jelenségnek van egy mágikus szubsztrátuma?*

V: Nem ismerem eléggé a munkásságát, de véleményem szerint ez a kutató valáshoz való hozzáállásán múlik. Ha szeretné, láthatja úgy a vallást, mint valami mágikus dolgot, de veheti pusztán természetesnek is, hogy léteznek emberfeletti hatalmak, azonban azok más természetűek. Ez abban is megnyilvánul, hogy a hozzájuk fohászoló hogyan szólítja meg őket: imában vagy úgy, hogy levelet ír nekik. Én nem túl sokat gondolkodtam ezen, mivel úgy neveltek föl, mint egy meglehetősen kevésbé gondolkodó tagját a *Church of England*nek. Ez azt jelentette, hogy vasárnaponként eljártunk templomba, mert ez volt az elvárás. Igazán közheyes életforma, de semmi köze a mágiához.

K: *Hogyan látja az ókortudomány változását az elmúlt néhány évtizedben? Véleménye szerint melyek a legmeggyőzőbb új módszerek, megközelítések és áttörő felfedezések?*

V: Ami a legjobban érdekel, az a bekarcolt szövegek megfejtésének új módszerei. A multispektrális képalkotás valóban nagyon hasznos, de sajnos csak a tintával írott szövegek esetében működik. Az RTI (Reflex Transformation Imaging) nagyon sokat segít abban, hogy többretegű képet tudjunk készíteni egy bekarcolt szövegről. Csak azt kívánom, hogy valaki alkosson egy olyan „felületet”, amellyel közvetlenül el tudom készíteni az átrajzolást, ahelyett, hogy „snapshotokat”, különálló RTI-felvételeket kellene használnom. Ez talán inkább tűnik technikai nehézségnek, mint valódi tudományos problémának, de a megoldását nagyon hasznosnak tartanám ezen szövegek megfejtéséhez. Régebben tintával rajzoltam mérnöki papírra, de most a digitális fényképek korában Photoshoppal dolgozom. Ez még mindig nevezhető ódivatúnak, de nekem beválik. Másnak azért nem feltétlenül ajánlanám... Mindazonáltal nem hagyok fel azzal a reményemmel, hogy egyszer eljön a technológiai áttörés, ahogyan a kutatók már el tudják olvasni az ólomtáblákra írott szövegeket a neutronaktiválás – azt hiszem így hívják – segítségével. Úgy volt, hogy egy amszterdami kollégám Oxfordba látogat, és beszélünk erről az eljárásról, de sajnos megszakadt a kapcsolatunk.

K: *Mik a terveik a jövőre nézve?*

V: Szeretném befejezni a uley-i táblák kiadását, de ez elég hosszú időbe fog telni. Nyolcvanhét tábla van, és mindegyikről fotót kell készíteni és át kell rajzolni, majd kommentárral ellátni. Tavaly fejeztem be a római kori britanniai feliratokról írott

²⁹ Wagenvoort a római vallástörténet jeles kutatója. Legismertebb munkája: WAGENVOORT, Hendrik: *Roman Dynamism. Studies in Ancient Roman Thought, Language and Custom*, Oxford, B. Blackwell, 1947.

könyvem, amelyen évekig dolgoztam. Remélem, hogy még idén megjelenik, a kézirat már a kiadónál van. Ha már a könyvnél tartunk, reggel elfelejtettem megnézni egy csodálatos sírkövet az Aquincumi Múzeumban. Ott jártam, de elfelejtettem megnézni Gaius Castricius Victort,³⁰ aki Britanniában harcolt és Aquincumban halt meg. Mindenesetre szeretném befejezni a uley-i táblák kiadását. Egyszer megígértem, hogy lefordítom Symmachus³¹ leveleit, talán visszatérek ehhez. Mindenesetre remélem, hogy folytatni tudom a feliratok publikálását a *Britannia* című folyóiratban, igyekszem mindent kiadni, ami csak előkerül. Szeretem a kereszt-rejtvényeket és a sudokut, és a *RIB* az én állandó „sudoku-játékom”. A régészek folyton küldik a felirattani nehézségeiket, és nekem kell megoldanom azokat. Ez gyerekes hozzáállás, jól tudom, amikor inkább azzal kellene foglalkoznom, mit csinálna Mommsen³² ezután. A *RIB* negyedik kötetének munkálatai továbbra is váratnak magukra, az összes íróta szövegének átirata, és ez nagyon hasznos lesz azoknak a kutatóknak, akik ezen a területen dolgoznak. Talán egy nap egy másik, új gyűjteménye is megjelenik majd a bekarcolt kurzív anyagnak, én mindenesetre nagyon nagy örömmel dolgoznék rajta. Egyelőre várok, és majd meglátjuk, mi lesz.

K: Köszönjük a beszélgetést.

V: Én is köszönöm.

³⁰ A Legio II Adiutrix katonája. A kitűnő állapotban fennmaradt sírkövén teljes menetfelszerelésben láthatjuk az elhunytat. (Leltári szám: 64.10.2.). A felirat főbb kiadásai: CIL 3, 14349., TitAq 2, 588.

³¹ Q. Aurelius Symmachus római politikus és író a Kr. u. IV. században. Leveleinek legfrissebb kiadása: CALLU, Jean-Pierre (ed.): *Symmaque, Tome I-IV.: Lettres*, Paris, 1978–2002.

³² Theodor Mommsen az antikvitás egyik legnagyobb kutatója. Irányítása alatt kezdték meg (1853-ban) a latin feliratok monumentális feliratgyűjteményének, a *Corpus Inscriptionum Latinarum* (CIL) kiadását. Leghíresebb munkája – a CIL kötetei mellett – *Römische Geschichte, Bde. I-III.* (Leipzig, 1854–1856), amiért 1902-ben irodalmi Nobel-díjjal tüntették ki.